

**BULLING BILAN BOG‘LIQ OMILLAR VA ULARNING O‘SMIR
O‘QUVCHILARNING RUHIY HOLATIGA TA’SIRI**

Qo‘qon universiteti

Amaliy psixologiya yo‘nalishi

*4-kurs talabasi **Buoisha Mo‘ydinova***

Qo‘qon Universiteti

Pedagogika va Psixologiya kafedrası

*o‘qituvchisi **Eshonqulova Guljahon***

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktab o‘quvchilari o‘rtasida keng tarqalgan bullying hodisasi va uning psixologik, ijtimoiy va pedagogik jihatlari atroflicha yoritilgan. Maqolada bullying turlari – jismoniy, og‘zaki, ijtimoiy, yozma va kiberbullying misollar bilan bayon qilinadi. Muallif bullyingning o‘smirlar salomatligiga, o‘z-o‘zini qadrlashiga, akademik yutuqlariga va ijtimoiy muhitga salbiy ta’sirini ta’kidlaydi. Tadqiqotlar natijasiga tayanib, muammo sabablariga chuqur e’tibor qaratilgan va ular besh asosiy guruhga bo‘lingan: psixologik, oilaviy, maktab, ijtimoiy-iqtisodiy va OAV bilan bog‘liq omillar. Xususan, ota-onalar bilan noto‘g‘ri munosabat, maktabdagi noadolatli muomala, tengdoshlar bosimi va raqamli texnologiyalar orqali tarqaluvchi zo‘ravonlik bullyingni kuchaytiruvchi omillar sifatida ko‘rsatiladi. Maqola davomida ilmiy tadqiqotlar, olimlar fikri va statistik ma’lumotlar orqali bullyingning jiddiy ijtimoiy muammo ekani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: bullying, o‘smir, ruhiy salomatlik, maktab zo‘ravonligi, psixologik ta’sir, o‘quvchi psixologiyasi, stress.

Kirish:

Bullying – bu biron insonni ranjitish demakdir (1). Bullyingning quyidagi turlari mavjud: jismoniy (urish, urish, o‘g‘irlash yoki mulkka zarar yetkazish), og‘zaki (ismni chaqirish, masxara qilish, haqoratli so‘zlar aytish yoki haqoratlash, irqchilik fikrlarni bildirish), ijtimoiy (boshqalarni guruhdan chetlashtirish, mish-

mish tarqatish yoki do'stlikka putur yetkazish), yozma (o'zboshimchalik bilan yozilgan yoki elektron shaklda yozish, kiberbullying sifatida) - mobil telefonlar (masalan: matnli xabarlar), elektron pochta va ijtimoiy media saytlaridan foydalanish orqali mish-mishlar va haqoratli sharhlarni tarqatish (2).

Hozirgi kunda bullying global miqyosda, xususan, maktab yoshidagi bolalar orasida jiddiy muammo hisoblanadi. Bullying deyarli barcha maktablarda uchraydi va muammoning darajasi ko'pincha o'qituvchilar va ota-onalar bilganidan ko'proqdir. Xalqaro so'rovnomalar natijasi shuni ko'rsatdiki, barcha bolalarning 4-45% zo'ravonlik qurboni hisoblanadi (3). Bullying - bu maktabni ham, oilani ham notinch qiladigan xulq-atvor, chunki uing ishtirokchisi bo'lishning salbiy oqibatlari bezori uchun ham, jabrlanuvchi uchun ham zarar keltiradi (4). Bu juda keng tarqalgan hodisa insonni o'zidagi kuch - quvvatni suiiste'mol qilish bo'lib, unda kuchli odam hukmronlik qiladi va zaif odamni bo'ysundiradi (5). Bezorilik jabrlanuvchilarda hissiy, jismoniy va ruhiy muammolarni rivojlanishiga olib kelishi mumkin (6). Bullying ko'proq o'smirlik davrida sodir bo'ladi; u 12 yoshda cho'qqiga chiqishi mumkin va undan keyin u kamroq sodir bo'ladi (7).

Maktabdagi bullying - bu bezorilarning ta'limdagi muvaffaqiyati va yutuqlari, ijtimoiy qobiliyatlari va ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan xulq-atvor muammosi (8). Bezorilikka uchragan talabalar bir nechta muammolar va asoratlardan aziyat chekishadi, jumladan: ijtimoiy fobiya, yolg'izlik, izolyatsiya va o'ziga ishonchsizlik. Shuningdek, ular umumiy tashvish buzilishini boshda kechirishlari va tushkunlikka tushishi yoki tajovuzkor xatti-harakatlarni namoyon qilishi mumkin. Hatto jabrlanganlarning ba'zilar maktab darslarini qoldirishlari, maktablarini tashlab ketishlari yoki ularda akademik muvaffaqiyatsizlik holatlari kuzatilishi mumkin. O'smirlar o'rtasida maktab bezoriligi xalqaro muammo bo'lib, har yili 100 dan 600 milliongacha o'smirlarga ta'sir qiladi (9).

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning 30% ga yaqini muammodan qandaydir tarzda ta'sirlangan. Dan Olweus, 1977 yildan beri o'ttiz yil ichida bezorilik bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borildi; Biroq, afsuski, bu hodisa haqida hali ko'p narsa noma'lum (10). Griffin va Gross (2004) ta'kidlashicha, bizda bolalik davridagi

zo'ravonlik xulq-atvori haqida hali to'liq tushuncha yo'q, bu qisman qo'llanilgan usullarning turlariga bog'liq (11). Torrance (2000) ta'kidlaganidek, zo'ravonlik bo'yicha sifatli tadqiqotlarning yetishmasligi ajablanarli, chunki zo'ravonlik hodisalarini ijtimoiy muhitda o'rganish zarur (12), garchi bolalar va o'smirlar o'rtasida bezorilik oldindan beri kuzatiladigan hodisa bo'lsa-da, so'nggi paytlarda ko'plab jamoalar va insonlarning e'tiborini tortdi (13). Afsuski, har bir tadqiqotda zo'ravonlik muammosining turli jihatlariga e'tibor qaratilgan (12).

Umumiy ma'noda, hozirgi zamonaviy hayotimizda bulling bilan bog'liq besh omilni farqlash mumkin. Bularga "psixologik omillar", "oila omillari", "maktab omili", "ijtimoiy-iqtisodiy omillar", "OAV ta'siri" kiritishimiz mumkin.

Birinchi omil psixiatrik buzilishning to'rtta kichik omilini o'z ichiga oladi, mag'rurlik va takabburlik, hasad, boshqalarning iroda va fikriga qarshi chiqish. Ikkinchi omil oiladagi zo'ravonlik, noto'g'ri tarbiya, aka-uka va opa-singillarning zo'ravonlik xatti-harakatlari va ota-onaning doimiy ravishda ish bilan bandligi sub omillarini o'z ichiga oladi. Uchinchisi quyidagi to'rtta kichik omilni o'z ichiga oladi: o'quvchilarning nomaqbul xatti-harakatlariga yetarlicha e'tibor bermaslik, o'quvchilarga nisbatan kamsituvchi muomala, o'qituvchilarning xatti-harakatlari va tengdoshlarining ta'siri. To'rtinchi omil esa uchta kichik omilini o'z ichiga oladi: sabrsizlik, qo'shnilarining xatti-harakatlarimizga ta'siri va qashshoqlik. Beshinchi omilga ijtimoiy media va internet ta'siri kabi ikita kichik omilni hamda shafqatsizlik targ'ib etilgan video o'yinlarni kiritishimiz mumkin.

1. Psixologik omillar

Bezorilik xulq-atvori xavfini oshiradigan eng muhim omillardan biri ruhiy kasalliklardir. Diqqat yetishmasligi giperaktivligi buzilishi (DEHB) bo'lgan bolalarda zo'ravonlik xatti-harakatlarini namoyon bo'lish xavfi ko'proq bo'lsa, depressiyaga uchragan bolalar qurbon bo'lish ehtimoli ko'proq. Insonlar ham ruhiy kasalliklar zo'ravonlik xatti-harakatlarining paydo bo'lishiga yoki zo'ravonlikka olib kelishi mumkinligiga ishonishdi. Bu esa o'z navbatida atrofdagi zo'ravon inoslarga nisbatan umumiy qarashlar va bir ma'noda qotib qolgan fikr (stereotip) paydo bo'lishiga ham sabab bo'ladi. Ikkinchi subomil: noteng munosabatlar. Ba'zi

o'qituvchilar ba'zi o'quvchilarga ko'proq e'tibor berishadi va bu noto'g'ri yoki hatto patologik bo'lishi mumkin bo'lgan "soxta mag'rurlik"ni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, "baland bo'yli va kuchli o'quvchilar o'zlarini boshqa odamlardan ustunroq his qiladilar" kabi fikrlar paydo bo'ladi. Uchinchi subomil – hasad. Boshqa birovga yoki boshqa birovdagisiga ega bo'lishni xohlaydigan baxtsiz va g'azabnok tuyg'u. Bu ikki yoshdan boshlab rivojlanishi va balog'at yoshiga qadar davom etishi mumkin. Hasad bolalarda odatiy tuyg'u bo'lsa-da, agar davom etsa, salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Hasadgo'y odam har doim boshqa odamlarning baxti, muvaffaqiyati va iqtisodiy, ta'lim va martaba taraqqiyotidan norozi bo'ladi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, hasad - bu odamning raqobati, muvaffaqiyati yoki afzalliklari tufayli kimgadir norozilik hissi. To'rtinchi subomil: kuchli va balandroq talaba kuch va nazoratni xohlaydi. Respondentlarning fikricha, zo'ravonlar o'z kuchlaridan foydalangan holda mo'ljaldagi olgan kishilarni nazorat qilishni xohlashadi.

2. Oila omili

Turmush o'rtoqlar o'rtasidagi janjal bolalarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ular o'rtasida janjalni guvohi bo'lgan bolalar keyinchalik ota-onalarida ko'rgan xatti-harakatlarni bezorilik ko'rinishida namoyon etishlari ehtimoli yuqori. O'z-o'zidan rahm-shafqatli ota-onalarning bolalari boshqa o'quvchilarni haqorat qilishlari mumkin, boshqa tomondan, avtoritar ota-onalarning bolalari boshqa talabalar tomonidan haqoratlanishi mumkin. Uyda tahqirlangan bolalarni maktabdagi bezorilik jalb qiladi. Birodaru opa-singillari tomonidan tahqirlangan bolalar, tengdoshlari yoki ota-onalari tomonidan tahqirlangan bolalarga qaraganda ikki baravar ko'proq ruhiy tushkunlikka tushishadi. Bulling oilada ham keng tarqalganini ham ta'kidlab o'tish joiz. Ishlaydigan ota-onalarning tarbiyasidagi bolalarning xulq atvoriga kelsak, odatda bolaning xatti-harakatlarini kuzatish va nazorat qilish uchun ota-onada yetarlicha vaqti bo'lmaydi. Katta yoshdagi xulq-atvor muammolarining rivojlanishining asosiy sababi - bolalik davrida ota-onalarning e'tiborining yetishmasligi sabab bo'ladi.

3. Maktab bilan bog'liq omillar

Bolalarning ikkinchi uyi sifatida maktab ularning xususiyatlarini tarbiyalashda asosiy rol o'ynaydi, chunki 18 yoshgacha ular maktabda juda ko'p vaqt o'tkazadilar. Albatta, o'qituvchilar va maktab xodimlari o'quvchilarning xulq-atvorini shakllantirishga kuchli ta'sir qiladi. Odatda, bolalar maktab ota-onalari e'tiborini ular bilan do'stona munosabatlar o'rnatish orqali jalb qilishadi. Shuning uchun ko'pincha tengdoshlari bilan nomaqbul xatti-harakatlar kuzatiladi. "Odamlar orasida bag'rikenglik, sabr-toqat, kechirimlilik yo'qolib bormoqda, buning negizida oilalarning noto'g'ri tarbiyasi, odamlar o'z haq-huquqlari uchun kurashishi kerakligi haqidagi qabul qilingan qoidadir. Bunday tushunchalar tajovuzkorlikni oshiradi. Ota-onalar talabchan bolalarni tarbiyalaydilar va ularga xohlagan narsalarini beradilar" kabi umumiy mazmundagi so'zlarni maktab o'qiyuvchilaridan ko'p eshitamiz. Odob-axloq ijtimoiy muhitda shakllanadi. Shubhasiz, nomutanosib muhitda zo'ravonlikning paydo bo'lishi ehtimoli ko'proq. Tadqiqot sub'ektlari ijtimoiy muhitdagi qo'shnilar zo'ravonlikka ta'sir qilishini aytishmoqda. Zo'ravonlikka ta'sir qiluvchi asosiy omillardan yana biri moliyaviy tanqislik. Qashshoqlik har doim ham zo'ravonlik bilan birga bo'lmasa-da, u ba'zi madaniy vaziyatlarda zo'ravonlik paydo bo'lish ehtimolini oshiradigan xavf omili sifatida qaraladi. Qashshoqlikni o'z-o'zidan ahamiyatsiz deb hisoblash mumkin ammo, agar u boshqa xavf omillari bilan qo'shilsa, u yuqori darajadagi tajovuz bilan yakunlanishi mumkin.

4. Ommaviy axborot vositalari va media bilan bog'liq omillar.

So'nggi o'n yil ichida tez o'sib borayotgan raqamli dunyo, o'zaro bog'liqlik va dam olish afzalliklarini o'zgartirib, global miqyosda katta hajmdagi ma'lumotlar almashishiga sabab bo'ldi. Afsuski, o'smirlarning asosiy qismi ijtimoiy tarmoqlardan ota-ona nazoratisiz foydalanadi. Boshqa tomondan, ota-onalar ham ushbu ilovalarga haddan tashqari mukkasidan ketgan, shuning uchun virtual makonda bolalar va ularning muammolari bilan shug'ullanish uchun vaqt tejalmaydi. Bolalar ba'zi nomaqbul filmlarni tomosha qilganda va tajovuz, jinoyat va buzg'unchi g'oyalarga e'tibor qaratilgan o'yinlarni o'ynaganda, zo'ravonlik va bezorilikni o'rganadilar va beixtiyor nusxa ko'chiradilar. O'smirlar o'yinlarni hayajonli va o'zlarining to'plangan

energiyasini yo'qotishning eng yaxshi usuli deb bilishadi, ongsiz ravishda jang qilish - eng yaxshi usuli ekani singdiriladi. Bunday filmlarda esa insoniy his-tuyg'ular va oilaviy rishtalar istisno qilinadi va hamma narsa tajovuz qurboni bo'ladi. Qanchalik ko'p bolalar zo'ravonlikka jalb qilinsa, ular buni o'z harakatlari va hayotidagi hodisalarda ko'proq aks ettiradilar.

Xulosa:

Bulling maktab o'quvchilari salomatligi oldida turgan eng jiddiy muammolardan biri hisoblanadi, afsuski, dunyoning deyarli barcha maktablarida keng tarqalgan. Zo'ravon xatti-harakatlar maktab o'quvchilariga ruhiy, ijtimoiy va akademik sohalarida salbiy ta'sir ko'rsatadi (15). Bulling asosan tengdoshlar orasida sodir bo'lib, odamlarning shaxslararo munosabatlariga va kelajakdagi hayotiga ta'sir qiladi (16). Bundan tashqari, bulling - zo'ravonlik qurbonlariga shunday ta'sir ko'rsatadiki, ular o'z joniga qasd qilishlari mumkin (17). Olib borilgan tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatdiki, zo'ravonlik ruhiy va psixologik omillar, oilaviy omillar, maktab bilan bog'liq omillar va boshqalar kabi turli omillarga bog'liq.

Bolalar o'rtasidagi zo'ravonlik uchun asos bo'lgan eng muhim omil ota-onalar bilan noto'g'ri munosabatlar ekanligi yana bir bor tasdig'ini topdi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, o'z farzandlariga yetarlicha yordam bermaydigan, ularni nazorat qilmaydigan, haddan tashqari ota-ona mehriga ega bo'lgan yoki ular bilan ortiqcha do'stona yoki juda sovuq bo'lgan ota-onalar farzandlaridagi zo'ravonlik va tajovuzkorlikni kuchaytiradi (18). Shuningdek, onalarning asosiy tarbiyaviy roli ta'kidlangan, chunki ular o'z farzandlari bilan yaqin va do'stona aloqalarni o'rnatish, ular o'smirlardagi tajovuzkorlik muammolarini bartaraf etishga hissa qo'shishlari mumkin.

Yana bir muhim omil maktab muhiti edi. Ota-onalar maktabdagi bezorilikka befarq bo'lib, bu kabi nojo'ya xatti-harakatlarni maktab o'quvchilari o'rtasida tabiiy odob, deb hisoblasa, o'smirlar o'rtasida g'ayritabiiy xatti-harakatlarning kuchayishiga hissa qo'shishi ta'kidlandi. Bu Kochenderfer va Pelletierning xulosalariga mos keladi, ular o'qituvchilarning asosiy qismi o'smirlar o'rtasida zo'ravonlik xavfining kengayishi va jiddiyligi haqida bilishmaydi; shuning uchun

ular zo'ravonlikka qanday munosabatda bo'lishni bilishmaydi (19). Pianta, Steinberg, Rollins va Wentzel o'zlarining dalillarga asoslangan tadqiqotlarida isbotladilarki, past sifatli o'qituvchi va o'quvchi munosabatlari, tashvish, tajovuzkorlik, zo'ravonlik ustidan zaif nazorat va tajovuzga ijobiy munosabat maktablarda bezorilik va zo'ravonlikning kuchayishining omillaridan biridir (20).

Bundan tashqari, Yurtal va Artut zo'ravonlikka ta'sir qiluvchi turli xil aniqlangan omillar orasida ish vaqtida va maktab muhitida o'quvchilar va o'qituvchilar yoki boshqa maktab xodimlarining o'zaro munosabati eng muhim omil ekanligini ta'kidladilar (21). Shuning uchun o'quvchilarga nisbatan to'g'ri xulq-atvor va munosabat zo'ravonlikni samarali ravishda cheklashi mumkin. Banduraning "Ijtimoiy ta'lim nazariyasi" ga ko'ra, talabalar o'qituvchilarning noto'g'ri xatti-harakatlarini o'rganadilar, keyin ularni tengdoshlarida aks ettiradilar. O'smirlar zo'ravonlikni bir-biridan o'rganadilar va agar ularning o'zaro munosabatlari ko'ngilsizlikni bartaraf etish uchun yetarlicha kuchli bo'lmasa, qo'rqitish maktablarda tahdidli va jiddiy masala deb hisoblanishi mumkin. Bundan tashqari, Espelage va Henkel o'z tadqiqotlarida tengdoshlar muhim ekanligini ta'kidlaydilar (22). Yana bir jiddiy va muhim omil - bu ommaviy axborot vositalarining roli, shu jumladan jangari filmlar va video o'yinlar. Bunday filmlarni tomosha qilish va o'yin o'ynash bolalar zo'ravonlik qilishni o'rganadilar va tajovuzkorlikni amalda qo'llaydilar, noto'g'ri xatti-harakatlarga nisbatan sezgirligini yo'qotadilar. Bu Londondagi 10 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan 204 nafar talaba o'rtasida video o'yinlar va ijtimoiy yolg'izlik o'rtasidagi bog'liqlikni, o'ziga ishonch va tajovuzkorlikning pasayishini o'rgangan Kolvel va Paynerning tadqiqot natijalariga mos keladi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, zo'ravon video o'yinlar va ijtimoiy yolg'izlik o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik bo'lmasa-da, tajovuz va halokatli o'yinlar o'rtasida kuchli va to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik bor (23).

Bundan tashqari, ko'plab tadqiqotlar o'smirlarni teleko'rsatuvlar, (24) zo'ravonlik video o'yinlari va Internetda (25) zo'ravonlikka duchor bo'lish tajovuzkor xatti-harakatlarning (26) paydo bo'lish chastotasini oshirishga yordam berishini isbotladi.

Yana bir yangi omil sifatida ko'rishimiz mumkin bo'lgan jihat bu - sabrsizlik va murosasizlik zo'ravonlikning kelib chiqishidan biridir. Sabr - diniy-aqliy o'zgaruvchanlik bo'lib, u sabr-toqat, bag'rikenglik, tarbiya va taqvodorlik bilan birga odamlarga o'zini tutib, komillikka erishishga yordam beradi. Khormaei o'z tadqiqotida ta'kidlaganidek, sabr-toqat va uning kichik tarmoqlari zo'ravonlik xatti-harakatlarini oldindan aytib berishi mumkin. Sabr-toqat ko'rsatkichi oshishi bilan zo'ravonlik kamayadi (27). Shu bois zo'ravonlikka chek qo'yish maqsadida o'quvchilar, ularning ota-onalari va maktab jamoasiga sabr-toqatni kuchaytirish va uni zo'ravonlikka qarshi kurashda singdirish tavsiya etiladi.

Takliflar:

O'quv kurslari ota-onalarning boshlang'ich maktabni endigina tugatgan va yangi o'rta maktab o'quvchilari bilan qanday qilib to'g'ri munosabatlar o'rnatishi kerakligi bo'yicha ishlab chiqilishi kerak.

Bundan tashqari, ota-onalar va ularning tarbiyalash uslublari o'rtasidagi noto'g'ri munosabatlarga, shuningdek, sifatli tadqiqotlar orqali ularning kurashlari sabablariga e'tibor qaratish lozim.

Ommaviy axborot vositalarida ijobiy namunalarga urg'u berish: Televizion ko'rsatuvlar va ijtimoiy tarmoqlarda mehr-oqibat, bag'rikenglik va hamjihatlikni targ'ib etuvchi kontentlar soni ko'paytirilishi lozim.

Yoshlar o'rtasida raqamli savodxonlikni oshirish: O'quvchilarga kiberbulling haqida tushuncha berish, internetdagi xavf-xatarlar va shaxsiy xavfsizlik qoidalarini o'rgatish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Kennedy TD, Russom AG, Kevorkian MM. Teacher and administrator perceptions of bullying in schools. Int J Educ Policy Leadersh. 2012;7(5).
2. Farrington DP. Understanding and Preventing Bullying. Great Britain: Routledge; 1993.
3. Fleming LC, Jacobsen KH. Bullying and symptoms of depression in chilean middle school students. J Sch Health. 2009;79(3):130–7. doi: 10.1111/j.1746-1561.2008.0397.x. [PubMed: 19207519].

4. Kashahu L, Bushati J, Osmani H. Bullying Phenomenon: Perceptions of Elementary School Students. *J Educ Soc Res*. 2014;4(4):480.
5. Smith PK. Bullying: Recent Developments. *Child Adolescent Ment Health*. 2004;9(3):98–103. doi: 10.1111/j.1475-3588.2004.00089.x.
6. Carrera MV, DePalma R, Lameiras M. Toward a More Comprehensive Understanding of Bullying in School Settings. *Educ Psychol Rev*. 2011;23(4):479–99. doi: 10.1007/s10648-011-9171-x.
7. Austin S, Reynolds G, Barnes S. School leadership and counselors working together to address bullying. *Education*. 2012;133(2):283–90
8. Boulton MJ, Trueman M, Murray L. Associations between peer victimization, fear of future victimization and disrupted concentration on class work among junior school pupils. *Br J Educ Psychol*. 2008;78(Pt 3):473–89. doi: 10.1348/000709908X320471. [PubMed: 18652743].
9. Volk A, Craig W, Boyce W, King M. Adolescent risk correlates of bullying and different types of victimization. *Int J Adolesc Med Health*. 2006;18(4):575–86. [PubMed: 17340849].
10. Meyer EJ. Bullying and Harassment in Secondary Schools: A Critical Feminist Analysis of the Gaps, Overlaps, and Implications from a Decade of Research. Online Submission. 2007.
11. Rodkin PC, Farmer TW, Pearl R, Acker RV. They're Cool: Social Status and Peer Group Supports for Aggressive Boys and Girls. *Soc Dev*. 2006;15(2):175–204. doi: 10.1111/j.1467-9507.2006.00336.x.
12. Hong JS, Espelage DL. A review of mixed methods research on bullying and peer victimization in school. *Educ Rev*. 2012;64(1):115–26. doi: 10.1080/00131911.2011.598917.
13. Olweus D, Limber SP. Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *Am J Orthopsychiatry*. 2010;80(1):124–34. doi: 10.1111/j.1939-0025.2010.01015.x. [PubMed: 20397997].

14. Graneheim UH, Lundman B. Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Educ Today*. 2004;24(2):105–12. doi: 10.1016/j.nedt.2003.10.001. [PubMed: 14769454].
15. Hazler RJ, Carney JV. When victims turn aggressors: Factors in the development of deadly school violence. *Prof School Counsel*. 2000;4(2):105.
16. Newman-Carlson D, Horne AM, Bartolomucci CL. *Bully busters: A teacher's manual for helping bullies, victims, and bystanders*. Research Press; 2000.
17. Klomek AB, Sourander A, Niemela S, Kumpulainen K, Piha J, Tamminen T, et al. Childhood bullying behaviors as a risk for suicide attempts and completed suicides: a population-based birth cohort study. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 2009;48(3):254–61. doi: 10.1097/CHI.0b013e318196b91f. [PubMed: 19169159].
18. Ahmed E, Braithwaite V. Bullying and victimization: Cause for concern for both families and schools. *Soc Psychol Educ*. 2004;7(1):35–54.
19. Kochenderfer-Ladd B, Pelletier ME. Teachers' views and beliefs about bullying: influences on classroom management strategies and students' coping with peer victimization. *J Sch Psychol*. 2008;46(4):431–53. doi: 10.1016/j.jsp.2007.07.005. [PubMed: 19083367].
20. Chen JK, Astor R. School violence in Taiwan: examining how Western risk factors predict school violence in an Asian culture. *J Interpers Violence*. 2010;25(8):1388–410. doi: 10.1177/0886260509354576. [PubMed: 20042542].
21. Yurtal F, Artut K. An investigation of school violence through Turkish children's drawings. *J Interpers Violence*. 2010;25(1):50–62. doi: 10.1177/0886260508329130. [PubMed: 19252068].
22. Espelage DL, Swearer SM. Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here?. *School Psychol Rev*. 2003;32(3):365–84.
23. Colwell J, Payne J. Negative correlates of computer game play in adolescents. *Br J Psychol*. 2000;91 (Pt 3):295–310. [PubMed: 10958576].

24. Huesmann LR, Moise-Titus J, Podolski CL, Eron LD. Longitudinal relations between children's exposure to TV violence and their aggressive and violent behavior in young adulthood: 1977-1992. *Dev Psychol.* 2003;39(2):201–21. [PubMed: 12661882].
25. Williams KR, Guerra NG. Prevalence and predictors of internet bullying. *J Adolesc Health.* 2007;41(6 Suppl 1):S14–21. doi: 10.1016/j.jadohealth.2007.08.018. [PubMed: 18047941].
26. David-Ferdon C, Hertz MF. Electronic media, violence, and adolescents: an emerging public health problem. *J Adolesc Health.* 2007;41(6 Suppl 1):S1–5. doi: 10.1016/j.jadohealth.2007.08.020. [PubMed: 18047940].
27. Khormaei FFA. Investigating the role of the Big Five personality factors in predicting patience and its components among university students. *J Clin Psychol Pers.* 2015;2(11):11–24.